

Esitys on pidetty ITY:n syysseminaarissa 13.11.2015 Tampereella, pääkirjasto Metsossa.

Pentti Mehtonen

Esityksen otsikkona on: millainen kirjastokäsitys ohjaa kirjastosuunnittelua. Edellisessä esityksessä kirjastoja tarkasteltiin teoreettisista lähtökohdista. Kun puhutaan kirjastosuunnittelusta ja sen lopputuloksesta eli kirjastorakennuksesta, ollaan hyvin konkreettisten ja praktisten asioiden kanssa tekemisissä.

Esitys pohjautuu väitöskirjatyöhöni, jota teen parhaillaan Tampereen yliopistossa. Väitöskirjatyössäni analysoin sitä, miten kirjastorakennuksen suunnitteluprosessiin osallistuvat ymmärtävät ja käsitteellistävät kirjastotilan merkityksen. Työssä on kaksi tutkimuskohdetta. Tieteellisiä kirjastoja edustaa Helsingin yliopiston uusi pääkirjasto, joskus puhutaan myös Kaisa-kirjastosta, joka aloitti toimintansa 2012. Yleisiä kirjastoja edustaa Helsingin uusi keskustakirjasto, jonka rakennustyöt ovat juuri alkaneet ja jonka on määrä valmistua 2018. Tutkimusaineistona olivat haastattelut, sekä erilaiset suunnitteludokumentit. Haastattelin laajasti erilaisia arkkitehtejä, kirjaston johtoa, kirjaston muuta henkilökuntaa ja kirjaston käyttäjiä.

Toisin kuin ehkä usein ajatellaan, suomalaisilla kirjastorakennuksilla on kohtalaisen pitkä historia takanaan. Muutamia vuosilukuja. Engelin suunnittelema Helsingin yliopiston kirjasto, nykyinen kansalliskirjasto valmistui 1840. Vertailun vuoksi: Uppsalan yliopiston pääkirjasto 1841, Oslon yliopiston Domus Bibliotheca 1852, Kööpenhaminan kuninkaallinen kirjasto 1906. Nyt puhutaan siis rakennuksista, jotka on nimenomaan suunniteltu kirjastoiksi ja toimivat edelleen tässä tehtävässä. Nämä olivat siis akateemisia, tieteellisiä kirjastoja. Yleisten kirjastojen puolelta: Helsingin Rikhardinkadun kirjasto 1881, ilmeisesti vanhin ja edelleen toimiva yleiseksi kirjastoksi suunniteltu rakennus Pohjoismaissa. Ja taas vertailun vuoksi, Tukholman kaupunginkirjasto vasta 1928, Oslon Dahmanske bibliotek 1933, Kööpenhaminasta ei kannata edes puhua tässä yhteydessä.

Kun tarkastellaan kahta tärkeintä kirjastotyyppiä, myös kahta kirjastorakennustyyppiä, sellaisessa muodossa, kuin me ne nykyään tunnemme, eli tieteellistä kirjastoa ja yleistä kirjastoa, on niiden historia sidoksissa modernin kansallisvaltion historiaan, joka puolestaan on sidoksissa teollisen tuotannon historiaan. Kirjasto, nyt puhun yleistäen yksikössä, on nykymuodossaan vain yksi niistä lukemattomista, osin täysin uusista rakennustyypeistä, jota teollinen vallankumous ja kehittyvä kansallisvaltio edellyttivät rakentuaan.

Eli suomalainen kirjastotoiminta ja kirjastosuunnittelu ovat aina olleet sidoksissa kansainväliseen kehitykseen. Sidoksissa muutoksiin sekä tuotannon järjestämisessä, esimerkiksi digitalisaatioon, että muutoksiin yhteiskunnan muissa poliittis-kulttuurisissa rakenteissa.

Kirjastokäsitys muuttuu jatkuvasti ja kunakin hetkenä siitä on erilaisia tulkintoja.

Esimerkiksi Helsingin yliopiston kirjasto ja Rikhardinkadun kirjasto ovat muuttuneet lukemattomia kertoja olemassaolonsa aikana, aivan konkreettisesti. Muutoksia on tapahtunut kirjastotoiminnassa, esimerkiksi siirtyminen avokokoelmiin, kirjamäärien eksponentiaalinen kasvu, uusien kirjastotoiminnan muotojen kehittyminen: kuten lastenkirjastotoiminta, kirjastonhoitajuuden ammatillinen kehittyminen, uusien tallennemuotojen tulo kirjastoihin, tietokoneistuminen ja digitalisaatio. Myös fyysiset tilat ovat muuttuneet: sisätiloja on muokattu sekä toiminnallisista että esteettisistä syistä, on rakennettu uusia lisäosia, uudistettu teknisiä järjestelmiä, palautettu taas historialliseen alkuperäisasuun ja niin edelleen.

Tämän pienen historiallisen ekskursioiden tavoitteena oli muistutella, että ei ole olemassa mitään alkuperäistä, ylihistoriallista kirjaston ideaa, kirjastokäsitystä, johon voisimme aina palata ja joka voisi ohjata nykyistä kirjastotoiminnan järjestämistä, esimerkiksi kirjastorakennusten suunnittelua.

Jos tarkastelen tarkemmin oman väitöskirjani tutkimuskohteita: eli Helsingin yliopiston uuden pääkirjaston ja Helsingin kaupungin keskustakirjaston suunnittelua niin heti ensiksi on todettava että molempien suunnittelussa hyödynnettiin arkkitehtuurikilpailua. Arkkitehtuurikilpailujen käyttäminen julkisten rakennusten suunnittelussa on melko tavanomaista Suomessa, monessa muussa maassa se on huomattavasti harvinaisempaa.

Kilpailuprosessi perustuu kahteen tärkeään asiakirjaan: kilpailuohjelmaan, jossa kilpailun tavoitteet asetetaan ja arvostelupöytäkirjaan, jossa kilpailun tulokset julkistetaan ja esitetään arviot suunnitelmista.

Tarkastelen tässä esityksessä kilpailuohjelmaa, jota voi pitää kilpailun tärkeimpänä yksittäisenä asiakirjana: siihen on kirjattu erilaisia selostuksia, ohjeita ja tietoja, joiden avulla kilpailijat voivat laatia suunnitelmansa. Kilpailuohjelmassa esitetään kilpailun tavoitteet, lähtötiedot, ohjeelliset ja sitovat suunnitteluohjeet sekä kilpailuehdotusten arvosteluperusteet. Ohjelmassa esitetään esimerkiksi tilaohjelma, yksityiskohtainen lista kirjaston eri toiminnoista ja niiden vaatimista ohjeellisista pinta-aloista. Tällaisen numeerisen tiedon lisäksi kilpailuohjelman merkittävin osa koostuu erilaisista kirjallisista selostuksista ja ohjeista, joiden avulla kilpailuun osallistuvat arkkitehdit voivat laatia kilpailuehdotuksensa.

En käy kilpailuohjelmia yksityiskohtaisesti läpi, vaan pyrin lyhyesti kuvaamaan käsitteellisellä tasolla, miten kirjastorakennuksen suunnittelutehtävä on niissä muotoiltu. Yleisesti ottaen voi todeta, että molempien kirjastojen suunnittelun tavoitteet asetettiin hyvin samalla tavalla. Tavoitteiden asettaminen voidaan jakaa kolmeen temaattiseen osioon: 1.) suunnittelutehtävän taustoittaminen ja perustelu, 2.) suunnittelutehtävän toiminnallisten tavoitteiden asettaminen ja 3.) suunnittelutehtävän esteettisten tavoitteiden asettaminen.

Ensiksikin, suunnittelutehtävä taustoitetaan ja perustellaan, voidaan puhua myös suunnittelutehtävän legitimoinnista. Molemmissa projekteissa kirjaston suunnittelu esitettiin osana kehysorganisaation strategista kehittämistä.

Helsingin yliopiston uusi pääkirjasto esitettiin osana yliopiston rakenteellista järjestämistä: kirjastorakenteen toimintamallin yhtenäistämisenä, jolla tarkoitettiin kirjaston henkilöstöressurssien ja tilajärjestelyjen järkipäätämistä ja asiakaspalvelun kehittämistä sekä tieteidenvälisen yhteistyön mahdollisuuksien parantamista. Tämä tapahtuu kokoamalla aiemmin erillään sijainneita kirjastoyksiköitä yhteen.

Keskustakirjasto puolestaan esitettiin Helsingin kaupungin strategian toteuttamisena: kaupunkilaisten hyvinvoinnin, kaupunkirakenteen ja kilpailukyvyyn kehittämisenä. Oppiminen, osaaminen, sivistys ja kulttuuri esitettiin kaupunkilaisten hyvinvoinnin ja kaupungin kilpailukyvyyn perustana. Lisäksi kuvattiin, että kirjaston toiminta vahvistaa käyttäjälähtöisiä innovaatioympäristöjä.

Eli yhteenvetona: suunnittelutehtävän taustoittamisessa esitettiin että kirjastorakennus ja siihen kytkeytyvä toiminta edistää ja tukee jotain yleisempää tavoitetta, joka tässä tapauksessa muotoiltiin kehysorganisaation strategiseksi kehittämiseksi.

Toiseksi, kilpailuohjelmassa esitettiin kirjaston toiminnalliset tavoitteet. Myös toiminnalliset tavoitteet esitettiin molemmissa projekteissa hyvin samankaltaisesti.

Kirjaston tuli oli hyvin suunniteltu logistinen järjestelmä, esimerkiksi yliopiston kirjaston kilpailuohjelmassa todettiin, että kirjaston tuli olla logistisesti selkeä toiminnallinen kokonaisuus, jonka keskeisiä tekijöitä ovat asiakasvirtojen ohjaus, aineistomäärien liikuttelu.

Toisaalta kirjaston tilojen tuli olla myös hyvin monimuotoisia, sisältää paljon erilaisia toimintoja, palvella erilaisia kirjastonkäyttäjiä ja erilaisia tarpeita. Keskustakirjaston kilpailuohjelmassa todettiin, että ihmisten erilaiset oppimistavat otetaan huomioon (..) rakennuksessa on eri luonteisia ja eri tavoin kalustettavia, puolihiljaisia ja hiljaisia oppimisen ja tekemisen alueita ja tiloja yksin sekä yhdessä työskentelyyn.

Lisäksi kirjaston tilaratkaisun olla joustava ja mahdollistaa tulevat muutokset. Esimerkiksi yliopiston kirjaston suunnitteluohjeissa todettiin, että jatkuvasti muuttuva toimintaympäristö ja tulevaisuuden tarpeet edellyttävät tiloilta rakenteellista joustavuutta ja muunneltavuutta.

Yhteenvetona: toiminnallisesti kirjastorakennus tuli suunnitella tehokkaaksi järjestelmäksi, joka on joustava ja muuntautuva, mutta myös hyvin monimuotoinen, niin että se voi palvella erilaisia, jopa yksilöllisiä tarpeita.

Kolmanneksi, ei riitä että kirjasto on tiloiltaan toimiva ja käytännöllinen, kirjastolla tulee olla myös symbolis-esteettisiä ominaisuuksia. Jälleen molempien suunnitteluprojektien tavoitteiden asettelu oli hyvin samanlaista.

Symbolis-esteettisten tavoitteiden asettaminen tapahtui periaatteessa kahdella tavalla.

Yhtäältä kirjasto tulee asemoida julkiseen kaupunkirakenteeseen:

Esimerkiksi Helsingin yliopiston uuden pääkirjaston kilpailuohjelmassa todetaan, että ”hanke tarjoaa harvinaisen tilaisuuden luoda uutta arkkitehtuuria keskustan kaupunkikuvaan ja että julkisivujen käsittely korkeatasoiseksi kaupunkikuvalliseksi elementiksi on tärkeää. Kirjasto on näkyvä ja ulospäin suuntautuva humanistis-yhteiskuntatieteellisen tutkimustiedon näyteikkuna.”

Edellisen tavoitteen lisäksi kirjaston tilojen suunnittelu tulee olla arkkitehtonisesti korkeatasoista:

Keskustakirjaston tiloista esimerkiksi todetaan, että ”*Kohtaamisaula* on rakennuksen käyntikortti. Sen kiehtovuuteen, omaleimaisuuteen ja arkkitehtoniseen ilmeeseen on erityisesti panostettava.” (51) ja lisäksi, että kirjaston tulee olla ”(..) uutta toiminnallista konseptia mielenkiintoisella tavalla ilmentävä (..) kutsuva ja kiinnostava, myös ”kolmannen paikan” rosoisuutta omaava.” (49)

Yhteenvetona: kirjastorakennuksen symbolis-esteettinen arvo nähtiin tärkeänä kirjaston identiteetin muodostajana, yhtäältä se luo kirjaston hahmon ja julkisen kuvan kaupunkirakenteessa ja toisaalta se antaa itse kirjastotoiminnalle mielenkiintoisen ja tätä toimintaa ilmentävän fyysisen muodon.

Eli loppuyhteenvetona: esityksen otsikkona oli kysyä, millainen kirjastokäsitys ohjaa kirjastosuunnittelua.

Siihen voidaan vastata seuraavasti, Helsingin yliopiston pääkirjaston ja Helsingin kaupungin keskustakirjaston hankkeiden tavoitteissa esitettiin, että:

Kirjastorakennus mahdollistaa sekä nykyisen kirjastotoiminnan mutta erityisesti sen tulevan kehittymisen, antaa tälle toiminnalle symbolis-esteettiset kehykset ja tämän toimintansa kautta tukee kehysorganisaationsa strategisten päämäärien toteutumista.

Kiitos!